

hikuin

Århuskammen med runer fra byudgravningen 1964

Af Erik Moltke

Hvad står der på kammen, og hvor gammel er den?

Kammen er, med Lennart Larsens fotografier, publiceret dels af mig i SKALK 1965 nr. 2 (runerne udtegnet *|YNI*) dels, med detailfoto af runerne i Århus Sønder vold, en byarkæologisk undersøgelse, af H. Hellmuth Andersen, P. J. Crabb og H. J. Madsen (Jydsk arkæologisk Selskabs skr. bind IX - 1971 s. 150). Da jeg skrev min artikel »Runeår« i SKALK - eller rettere da Harald Andersen skrev den (han skriver altid mine bidrag om i sin egen stil - til stor forbedring), men altså, da jeg forfattede denne runeartikel, havde jeg ikke set kammen. Og hvis jeg havde set den, ville jeg aldrig have skrevet noget om Knud den Store og hans møntmestre. For da jeg nu til nærværende artikel, der er tilegnet vor store jyske arkæolog, fik kammen sendt over til Nationalmuseet, så jeg straks noget, der ikke fremgår af de tidligere publicerede fotografier, og som gør indskriften betydelig ældre, ja, runologisk kan den gerne tilhøre 800-tallet; men dateringen må fremgå af det samlede fund, som jeg ikke kender i skrivende stund. Det skulle dog undre mig, hvis kammen var yngre end Gorm den Gamle. Det nye i læsningen er den lille, lodrette streg efter den nitte, der følger umiddelbart efter den tredje rune, k, og som deler ordet hikuin i to. Dels er dette skille tegn det, som er karakteristisk for vore ældste vikingetidsindskrifter, dels har denne opdeling af et egennavn — for det er det — en paral-

lel på en af vore ældste vikingetidssten, Snoldelevstenen: kun i ualt, d. e. *Gunnwald*. Om de enkelte runer er at bemærke, at den uregelmæssige fordybning i tredje rune, i vinklen mellem hoved- og bistav, er tilfældig; den kan ikke være eller skjule et »ristet« punkt (der ville gøre k-runen til et g). Den a-bistav-lignende streg over i-runen i uin er ligeledes tilfældig, flad og af en ganske anden karakter end runestregene, der er ristet med en meget skarp og spids kniv, lette og elegante.

Den nye læsning hikuin ændrer ikke den tidligere i SKALK fremsatte tolkning. Navnet er *Hægwin*, og alene den manglende nominativs-endelse -r viser, at der er tale om en angelsaxer. Navneleddet *-win(e)* er almindeligt i angelsaxisk, vistnok ukendt i skandinavisk.

Allerede under Svend Tveskæg har Hauberg (Myntforhold s.93) en engelsk møntpræger (eller -mester) ved navn *Godwine*, andre senere møntprægere på *-win(e)* er *Alfwine*, *Baldwine*, *Ciadwine* (Århus under Hardeknud), *Leofwine* og *Sæwine*.

Som det fremgår af »Århus Sønder vold« s. 150 blev kammen (betegnet EQN) fundet i et nedbrændt grubehus (CME). »Indlejringsmæssigt tilhører den nedre del af keramikhorisont I [dvs. ca. 900 til beg. af 1200'rne]. - Kamme af tilsvarende form ... dvs. med halvcirkulært skinnetsværsnit, ret skinnbasis og skinnene ført ud til endepladens afslutning, kendes i Sigtuna og på Trelleborg fra tiden omkring år 1000« [hvor sikre er disse dateringer?]. S. 264 giver »Århus

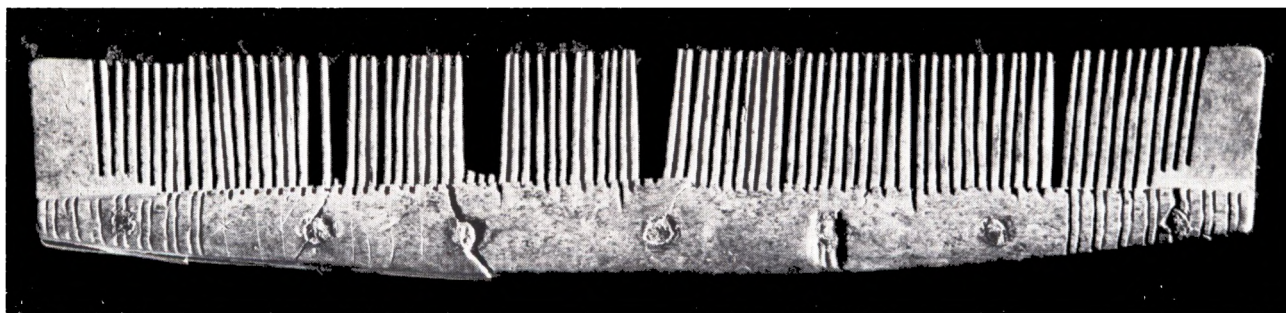

Fig. 1. hikuin kam. Bemærk den lille, lodrette streg mellem hik og uin. Sådan ser skilletegnet ud på vore ældste runesten, fra rundt regnet 750-950. Det fortæller at kammen ikke kan være meget yngre end Gorm den Gamles tid. Lennart Larsen fot. 1975.

Søndervold« en interessant og lærerig fortegnelse over de vigtigste ting, der blev fundet i grubehuset CME. Man har her specielt hæftet sig ved den rigelige forekomst af værktøj til bearbejdning af træ og »den ret betydelige mængde af trækar«; der fandtes kvindesmykker, spindehjul og vævevægte, »hørhegler eller uldkamme« i forbindelse med halvfabrikata i form af spundet garn. Beboerne har desuden disponeret over ridetøj. Af alt dette - i forbindelse med runerne på kammen EQN - slutter man, at »det må være rimeligt at betragte hus CME som en bolig tilhørende en bymand og hans familie i 10. århundrede. Denne mand har åbenbart været håndværker, og de af il-den efterladte levn tyder på en vis velstand«.

Hertil kan nu føjes, at manden - hvis det er hans navn, der står på kammen med runer - bærer et engelsk navn, og at runeindskriften tillader at placere fundet så tidligt i 900-tallet som arkæologisk muligt. Med henvisning til den allerede nævnte Snoldelevsten (der senest må tilhøre 800-tallet) og andre indskrifter med lodret streg som skilletegn ville runologen uden at blinke sætte kammen til første halvdel af 900-årene. Vi spørger H. J. Madsen, hvor tidligt han tør sætte grubehuset, og her er hans svar:

»Det nedbrændte grubehus tilhører den ældste bosættelsesfase i udgravningsområdet. Til dateringen kan anføres et importeret lerkar af Menkendorf-type, en keramikform, der produceredes i egnene ved Østersøens sydkyst i perioden fra 700-tallets midte til

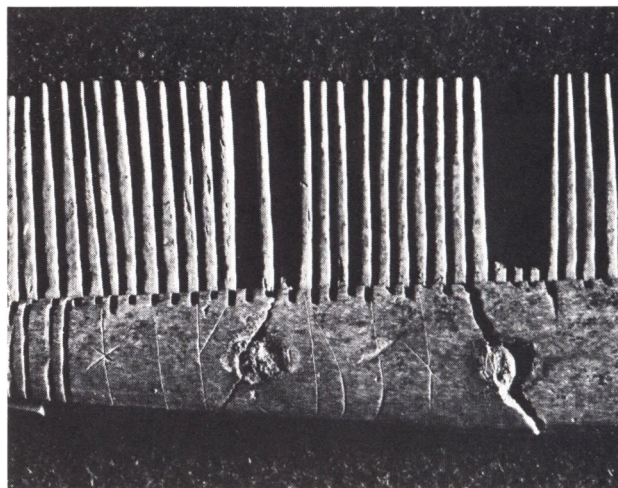

Fig. 2. hikuin kam. Nærbillede af indskriften, fotograferet med lys fra højre. Det gav i dette tilfælde de tydeligste runer. På fotografiet ses klart, at »punktet« i rune 3, k, er et tilfældigt hul, ligesom den skrå, brede »bistav« over rune 5, i, er en uvedkommen- de ridse. Lennart Larsen fot. 1975.

tiden omkring år 1000. Fra fire daterede Birkagrave kendes sådanne lerkar, der i særlig grad står Århusstykket nær, og de fordeler sig over hele 900-tallet.

25 perler fra husets bundlag har et parallelmateriale fra Norden, der først og fremmest koncentrerer sig i 900-tallet, selv om lignende perler også kendes i fund fra 800- og 1000-tallet. Det samme kendetegner visse andre fund fra det nedbrændte grubehus.

Mest velegnet til et dateringsforsøg er dog et skålførm spænde, der til trods for sin ildhærgede tilstand kan bestemmes som tilhørende Jan Petersens type fig. 51 eller 52 (J. P.: *Vikingetidens Smykker*. Stavanger 1928). Sådanne spænder dukker op i slutningen af 800-tallet, men hører i øvrigt først og fremmest til i 900-tallet.

Alt i alt kan inventaret i det nedbrændte hus nærmest tidsfæstes til 900-tallet, selv om en datering til 800-tallets slutning ikke kan udelukkes. I denne forbindelse kan det yderligere nævnes, at der ikke i det samlede udgravningsmateriale fremkom stykker, der nødvendigvis måtte placeres i 800-årene. I sit hele bedømmer vi derfor bebyggelsen som opstået engang omkring år 900.«

Fig. 3. iatrink kam fra Lund. Navnet er angelsaxisk Eadrinc ligesom Hægwin på Århus kam. Hvis Lundekammen er fra begyndelsen af 1000 tallet, hvad både dens længde og det Mammenstilagtige knudeornament kunne tyde på, er runerne (undtagen t) hentet fra stuttrune-futharken (det svensk-norske runealfabet), der også bruges på Elisenhof kam fig. 6. Efter Ragnar Blomqvist i »Kulturen« 1942 s. 135 fig. 1.

Er det ikke skønt, når to videnskaber uafhængigt af hinanden kan vandre samdrægtigt tilhobe?

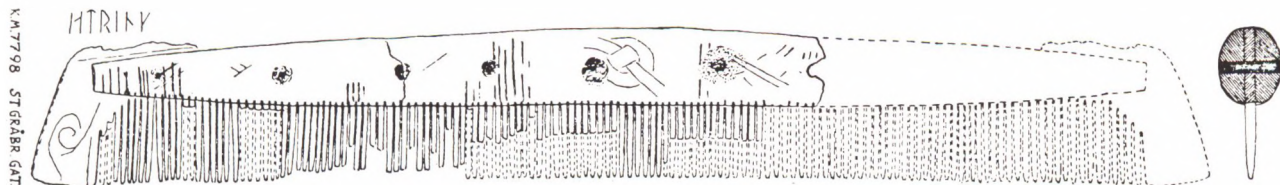
Et enkelt ord

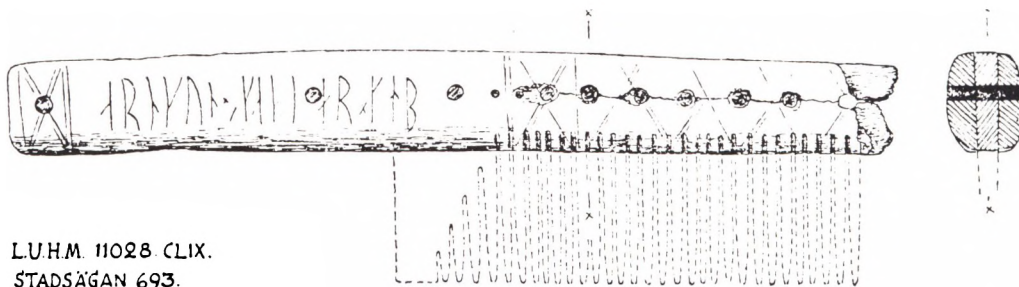
Står der blot et enkelt ord på en runesten eller en løsgenstand, kan det være et værneord, en betegnelse på genstanden eller et personnavn. Er det et proprium på en runesten, kan man ikke med sikkerhed vide, om det betegner runemesteren, rejseren eller den døde, og drejer det sig om et enkelt navn på en genstand, kan det være usikkert, om der er tale om ejeren, giveren, forfærdigeren eller en runemester.

Det forekommer ikke unaturligt, at der på Vimosehøvlen (umordisk) står talijo, der betyder høvl, ligesom der på en bennål, der nylig er fundet i Ålborg (middelalderlig), står $\times$ skefnikr $\times$ hvad der omskrevet til normal retskrivning ville give *skefningr*, betegnelsen på en vantenål, en nål til at »strikke« uldvanter med [1]. På en kam fra Elisenhof (fra 800'rne) står de svenske runer $\mathbb{V} \mathbb{H} \mathbb{A} \mathbb{R}$, kabr = *kambr* = kam [2]. Man kunne derfor spørge, om det mærkelige ord *witring*, der med urnordiske runer står på en 1943 fundet skindskraber fra Slemminge på Lolland [3] også er en betegnelse for dette redskab?

Det forekommer også naturligt, at der står værneord på amuletter - fx. alu -, og at et sådant overføres til en runesten, der så bliver værn for en grav.

Står der derimod et enkelt egennavn på en runesten, må man - det gælder dog kun urnordisk og ældre vikingetid - tage de ovenfor nævnte tre muligheder

LUHM. 11028 CLIX.
STADSÅGAN 693.

Fig. 4. Arngun kam fra Lund. Runerne er her typiske middelalder-runer, og kammen kan derfor ikke være ældre end omkr. 1100 (men nok yngre). Efter Ragnar Blomqvist i »Kulturen« 1942 s. 139 fig. 10. v.

under overvejelse: runemester, rejser, afdøde. For når den norske Einangsten, der står på en tilhørende grav fra 300-tallet, som eneste indskrift har [ek gu] dagastirruno faihido, [Jeg Gu]dgæst malede (d.e. skrev) runen, må man vel formode, at (Gu)dgæst er runemesteren, hvis blotte navn i kraft af hans kendskab til religion og anden trolddom var tilstrækkeligt til at værne graven mod uvætter og de levende mod den døde.

På den anden side giver den normale rejserformel A rejste sten efter B rimelig grund til at antage, at det enkelte navn på en sten *kan* være rejserens, mens formlen NN hviler her først kendes fra middelalderen. I ældre tid forekom den dodes navn på runesten i indskrifter af den såkaldte genitivstype, fx. den sønderjyske Starupsten (senest fra 800'rne) *airiks* kubl, Eriks dødeminde. Men når den urnordiske Bergasten, Sverige, indeholder to navne, kvindenavnet *Finno* og mandsnavnet *Saligastir* er det nærliggende at anse dem for navnene på to gravlagte (mand og hustru); men sikkert er det ikke. Derfor kan man heller ikke afgøre, om den fynske Nørre Næra-sten (før 900) indeholder runemesterens eller den dodes navn: *Thormundr . Njot kumbls*, d.e. Thormund (i nominativ). Brug dødemindet!

Ganske de samme besværligheder gør sig gældende, når man møder et enkelt navn (i nominativ) på en løsgenstand: er det ejer, giver eller forfærdiger? På kamfutteralet fra Lincoln (omkr. 1050) [4] står der med danske runer: Den gode kam gjorde Thorfast, mens en middelalderlig kam fra Lund bærer indskriften: Arngun gav mig kammen. Den middelalderlige Svendborg kniv fortæller om en versglad runerister og en knivsmed: Karlmærke skar på hæfte Are (for)længede skæfte - altså indskrifttyper, der giver udtryk for de nævnte tre muligheder. Og hertil kommer så i urnordisk tid den fjerde mulighed: runeristeren, som fx. på den urnordiske rosetfibula fra Nøvling med indskriften *bidawarijar talgid(e)* d. e. Bidawarijar tælgede dvs. snittede (runeme). Enhver tvivl om forholdet mellem egennavn og genstand forsvinder, hvis det enlige navn står i genitiv som (k)utis, d. e. (G)øtes på Ålborgspændet fra o. 700. Men står navnet i nominativ, vil spørgsmålet om ejer og giver tit trænge sig på. Når der på gulddiademet fra Strårup i Sønderjylland (o. 400) står kvindenavnet *Ledro*, må man have lov til at antage, at det er Ledro, der ejer diademet. Når der på den ligeledes urnordiske Himlingøje fibula står kvindenavnet *Hariso*, må det også her være sandsynligst at regne Hariso for ejerinden. På samme måde er det også rimeligt at anse mandsnavnet *Harja* på den urnordiske Vimose kam for kammens ejermand.

Er det da ikke også naturligt at regne Hægwin for Århuskammens ejermand? Er det ikke lidt søgt at

Fig. 5. Lincoln kamfuttal, England. Futtalet erhvervedes 1867 af British Museum fra en samling i Lincoln. Oplysninger om proveniens savnes. Efter Lis Jacobsen og Erik Moltke: Danmarks runeindskrifter 1942 fig. 1034.

spekulere på andre muligheder? Ville en giver eller forfærdiger sætte sit navn på en så dagligdags brugsgenstand som en kam? Ja, på det lille enkle penallhus fra Stenmagle har den umordiske mand ikke betænkt sig på at skrive: Hagiradar tawide, d. e. H. gjorde, og ser vi »Hægwin« i forbindelse med Lundkammens Amgun gav mig kam, må vi erkende, at alle tre muligheder foreligger, og at hikuin kan være fabriks- eller fimmamærke. Det er gustne overlæg, der ikke fører os nogen vegne, og man kan ende diskussionen med at erklære, at ejermærket er og bliver det sandsynligste, så meget mere som man sandsynligvis burde forvente et verbum (forfærdigede), dersom Hægwin var kammageren (hvad fundene i huset i øvrigt ikke tyder på).

Men hvem har så ristet runerne? er det Hægwin, den formodede ejer, selv? Man må erindre, at Hægwin ifølge sit navn var angelsaxer, og de runer, der står på Århuskammen, er hverken angelsaxiske eller Man'ske. De er danske, og de danske runer kommer først til England med Danelagens kolonisation. De danske runer på Londonstenen og på det Lincoln kametui er betydelig yngre end runerne på Århuskammen. Hvis Hægwin selv har ristet runerne, må han have lært sig den danske futhark, efter at han havde bosat sig i Danmark. Ligeså lidt vi véd om, hvorvidt Hægwin er kammens ejer, ligeså lidt kender vi til, om det er ham, der leger runerister. Og egentlig spiller det ikke nogen større rolle;

men vi kan med en vis sandsynlighed spinde følgende ende om Hægwin og hans kam: Engang på Gorm den Gamles tid er en engelsk købmand ved navn Hægwin kommet til den blomstrende handelsstad Århus. Selv om han muligvis har været både i Hedeby og Ribe, har han følt sig godt ulpas i byen ved åens munding, har købt eller bygget sig et grubehus, som han (senere?) har udvidet med et annex. Den efterhånden velstående mand, der er ferm på hænderne til træarbejde (hans danske? kvinde elsker væven) går en dag hen til byens kammager, der i øvrigt også er specialist i knapper og andet benmateriale, og bestiller en god og solid kam uden videre prunk end nogle streger ved hver ende. Men han vil gerne have et mærke på kammen, så han kan se, at det er hans (måske er han lidt distrahit og let til at glemme, hvor han lægger sine ting). Det ordner jeg, siger kamfabrikanten, jeg får bare thul'en til at skrive dit navn for mig, så skærer jeg det selv ind i kammen med min sikre hånd og min skarpeste kniv. Og sådan fik den angelsaxiske mand sin kam.

Bortset fra denne naturlige fremgangsmåde, som vi kender så godt fra brakteatguldsmedene, har Århuskammen viist, at runologen også - men det er sjældent - kan lege med, når det gælder absolut krono-

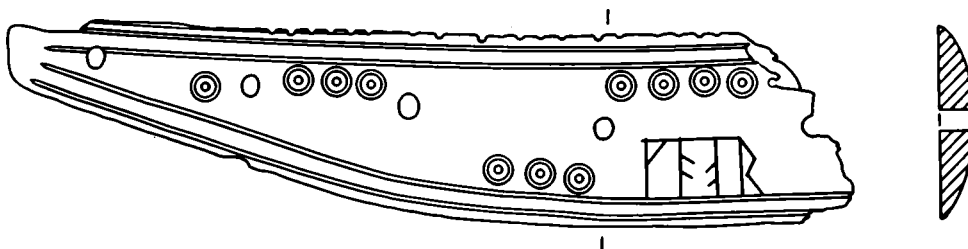

Fig. 6. Elisenhof kam, Sønderjylland. Fra 800 tallet, med stut-runer, sml. fig. 3. Efter Aslak Liestøl i Bericht 6 af Berichte über die Ausgrabungen in Haithabu.

logi. Han kan hjælpe kamexperterne med Lincolnetuiet, som de ikke tør datere, og sige, at dette stykke ikke kan være ældre end midten af 1000-tallet og ikke yngre end ca. 1150. Han kan endvidere sige, at Arn-gun-kammen fra Lund, der i øvrigt udmærker sig ved, at kun halvdelen af kammen har haft tænder, mens resten har tjent som håndtag [5] har rent middelalderlige, ensidige runer, altså $\text{†} = a$ (ikke †), hvorfor den ikke kan være ældre end o. 1100.

Derimod kan han ikke bistå arkæologerne med tidsfæstelsen af en anden Lundekam, den der i »Danmarks runeindskrifter« hedder Lund kam nr. 3 og som afbildes »i hel figur« af Ragnar Blomqvist i »Kulturen« 1942 s. 135 fig. 1. I DaRun er kammen dateret til middelalder, dvs. efter o. 1100; men det er under forudsætning af, at runerne er danske. Hvis den er ristet med svensk-norske runer, de såkaldte stut-runer, hvor a har formen † (ikke †), kan kammen magelig være fra byens grundlæggelsestid. Læsningen bliver i begge tilfælde (se fig. 3) den samme, iatrink, en angelsaxers navn, formodentlig at udlæse

Eadrinc

NOTER

1. Sml. Lund nål 1 »Danmarks runeindskrifter« nr. 307, med indskriften: tofana skefning = Anne Tuesøns 'skæmning'; skefning uden nominativs -r, hvad der i DaRun forklares ved at opfatte ordet som en feminin o-stamme. Formen skefnikr på Ålborgnålen gør denne forklaring tvivlsom.
2. Denne enkle og indlysende tolkning er først givet af Aslak Liestøl i Berichte über die Ausgrabungen in Haithabu. Bericht 6 s. 105.
3. Jfr. Wolfgang Krause: Die Runeninschriften im älteren Futhark. 2. ed. 1966 s. 89.
4. I DaRun nr. 418 er -hvad Mogens Bencard har gjort opmærksom på - futteralet fejlagtigt opfattet som selve kammen.
5. Således Ragnar Blomqvist i »Kulturen« 1942 s. 138 (fig. 10).

H. J. Madsen har gjort mig opmærksom på følgende afhandling i Festschrift til Jankuhn: Klaus Düwel und Wolf-Dieter Tempel, Knochenkämme mit Runeninschriften aus Friesland. Mit einer Zusammenstellung aller bekannten Runenkämme und einem Beitrag zu den friesischen Runeninschriften (Paleohistoria XIV, Groningen 1970).